

УДК: 340.123:341.123.04

Tereshchenko O.

TOPICAL ISSUES OF INTERNATIONAL JUSTICE

О.В. Терещенко

*аспірант кафедри міжнародного права
Українського державного університету фінансів та
міжнародної торгівлі*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Постановка проблеми. На сучасному етапі світового розвитку, що вирізняється розмаїттям і багатогранним характером суспільних явищ, зростає значення засобів мирного вирішення міжнародних конфліктів та спорів, активізації дії міжнародних інститутів, у тому числі і судових органів. Як відомо, своєчасний та ефективний розгляд справ є важливим не лише для підтримки нормальних міжнародних відносин, а й для забезпечення інтересів кожного суб'єкта міжнародного права. Основою нормального існування держав та сталих міжнародних відносин є панування права, тобто такий загальний правопорядок, основу якого становить сучасне право як домінуючий фактор міждержавних відносин. Діяльність міжнародних судових органів дає нам можливість у випадках розглядів спорів на основі міжнародно-принципових правових норм підтримувати загальносвітовий правопорядок, і саме завдячуючи його діяльності з'явилася змога протягом останніх десятиріч жити без війн і мати конфлікти лише локального характеру.

Розвиток міжнародних, насамперед, міждержавних відносин, як і боротьба за ствердження національного суверенітету на сучасній міжнародній політичній арені, зумовлює виникнення безлічі актуальних міжнародно-правових питань, що потребують найшвидшого врегулювання, насамперед, міжнародно-правовими механізмами. Не є винятком і питання міжнародного правосуддя, вирішенню якого останніми роками приділено багато уваги в межах діяльності міжнародних організацій та державних формувань.

Сьогодні створено багато судових установ, що діють на міжнародному та регіональному рівнях. Саме вони вповноважені розглядати спори між державами, тлумачити та давати висновки щодо міжнародних договорів.

Проте, незважаючи на значні досягнення у системі міжнародного правосуддя, міжнародна спільнота все ще продовжує стикатися із проблемами застосування принципів міжнародного правосуддя в практиці міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання міжнародно-правового співробітництва в мирному вирішенні міжнародних спорів розглядалися ученими в рамках міжнародного права.

Теоретичну основу даного питання склали праці вітчизняних та іноземних фахівців, таких як: С.С. Алексєєв, В.Ф. Антіпенко, О.О. Афанасьєва, М.О. Баймуратов, І.П. Бліщенко, М.В. Буроменський, О.В. Буткевич, В.Г. Буткевич, В.А. Василенко, В.Н. Денисов, А.І. Дмитрієв, О.В. Задорожний, Ф.І. Кожевников, О.Л. Кошеленко, Е.С. Кривчикова, С.Б. Крилов, Л.В. Лазутін, А.С. Мацко, В.В. Мицик, Л.Д. Тимченко, Г.В. Шармазаншвили, Н.І. Ушаков, та ін.

Мета статті полягає у визначенні сутності і змісту поняття «міжнародна судова юрисдикція», актуальних проблем міжнародного судочинства та аналізі останніх на прикладі діяльності міжнародних судових органів.

Основні результати дослідження. Теоретичне осмислення проблеми війни як руйнівної сили й дослідження питання виникнення міжнародної судової юрисдикції показує нам, що саме юристи та філософи вбачали коріння виникнення конфлікту в недосконалому моральному розвитку людини, її неосвіченості у гуманітарній сфері, а саме щодо толерантного співіснування. Стало зрозуміло, що крім міжнародних відносин відомі правники розглядали, зокрема, такі питання як конфлікт інтересів, спір та підстава щодо його розв'язання в суді, як форма мирного врегулювання.

Спочатку юрисдикція в римському праві «...розглядалася як повноваження магістрату на дозвіл приватних суперечок на основі закону і становила елемент магістраторської влади» [7, с.25]. Крім того, на той час сфера юрисдикції охоплювала не лише правоохоронну, але й правозастосовчу діяльність компетентних органів. Необхідно також відзначити, що «в римському праві до поняття юрисдикції включалися повноваження магістратів, що стосуються посвідчення певних обставин з метою надання їм безперечного, достовірного характеру» [7, с.25].

Щоб розібратися в сутності поняття «юрисдикція», вважаємо, що спочатку треба звернутися до його тлумачення в рамках загальнодоступних словників. Так, звертаючись до словників та енциклопедій, слід виділити деякі, найбільш прийнятні дефініції поняття «юрисдикція». Як зазначається в Короткому словнику іноземних слів, юрисдикція найчастіше ототожнюється з «судочинством та правосуддям» [5, с.472], у Малій Радянській енциклопедії – з підвідомчістю, підсудністю вирішуваних справ [6, с.1083-1084], у Великій Радянській енциклопедії – з повноваженнями вирішувати справи і застосовувати санкції [1, с.255].

В українській Юридичній енциклопедії за редакцією Ю.С. Шемшученка зазначено, що слово «юрисдикція» (лат. *jurisdictio*) перекладається як «судочинство», від *jus (juris)* – право і *dicere* – говорити, проголошувати» [11, с.490]. Зокрема, Дружков П.С. визначає юрисдикцію як «встановлену законодавством сукупність повноважень відповідних органів державної влади та органів державної місцевого самоврядування розглядати та вирішувати правові спори і справи про правопорушення, давати правову оцінку діям осіб або інших суб'єктів права з точки зору їх правомірності або неправомірності, застосовувати санкції до правопорушників.

На межі XIX і XX століть, коли загроза світової війни стала очевидною, коли почали створюватися військові союзи і блоки між найбільшими державами Європи, була зроблена спроба створення певної подібності міжнародної організації безпеки шляхом скликання Гаазьких мирних конференцій 1899 і 1907 рр. Щоправда, уряди-ініціатори Гаазьких конференцій не ставили своєю метою запобігання агресії. Вони використовували ці конференції радше як ширму для своїх мілітаристських цілей. Проте в результаті проведення цих конференцій була заснована Палата третейського суду в Гаазі й укладено безліч конвенцій про арбітраж між окремими державами. Проте ці слабкі спроби врегулювати міжнародні конфлікти, ясна річ, не були здатні хоча б у невеликій мірі послабити підготовку до Першої світової війни [9, с.10].

Постійний третейський суд не можна назвати судом як таким. Він не являє собою постійної організації для розбору позовів між державами, оскільки замість такої організації насправді існує лише список арбітрів, наданий в розпорядження сторін, які в разі конфлікту можуть обирати з цього списку членів для призначень до складу суду.

Постанови першої Гаазької конференції 1899 р. піддалися перегляду на другій конференції, що відбулася також у Гаазі в 1907 р. На другій Гаазькій конференції знову постало питання про обов'язковий третейський розгляд. Деякі делегації висунули проекти, які повинні були замінити принцип добровільного звернення до третейського суду на обов'язковий третейський розгляд справи. Але ці пропозиції не зустріли підтримки на конференції. Не мав успіху і проект установаження постійного, у справжньому сенсі цього слова, третейського трибуналу в Гаазі.

Хоча проект, розроблений у 1907 р., так і залишився проектом, він сприяв залученню нових прихильників самої ідеї міжнародної юстиції, а коли у 1920 р. складався проект Постійної палати міжнародного правосуддя, його автори відштовхувалися саме від проекту 1907 р.

Вироблений Гаазькою конференцією проект 1907 р. про заснування Судової третейської палати послужив матеріалом для розробки окремих заходів із організації інститутів міжнародного правосуддя в Латинській Америці.

З 1902 по 1920 рр. Постійна палата третейського суду здійснила всього п'ятнадцять арбітражів для вирішення спорів між державами, переважна більшість яких стосувалася міжнародних проблем другорядного значення. Пізніше звернення до Постійної палати третейського суду стали ще більш рідшими [8, с.33]. Формально існуюча Постійна палата третейського суду насправді не функціонувала.

Міжнародному суду при ООН хронологічно передувала Постійна палата міжнародного правосуддя, статут якої набрав сили 1 вересня 1921 р. Постійна палата міжнародного правосуддя тісно пов'язана з Версальською системою, встановленням якої завершилася Перша світова війна.

Як показав аналіз різних судових структур, є міжнародна судова система як постійний механізм захисту та дотримання прав суб'єктів міжнародного права. До того ж, Україна є однією з держав, котрі активно займаються зовнішньою політикою та виступають учасниками Міжнародного Суду ООН.

Різні категорії суб'єктів міжнародного права завжди мають власні можливості обстоювання інтересів, які у більшості випадків є суб'єктивними й становлять при розв'язанні проблеми значну складність. Кожен з учасників, виходячи з різних поглядів, обирає найбільш прийнятну для себе форму вирішення спору чи то конфлікту: це можуть бути переговори, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд, звернення до регіональних органів або угод, а також інших мирні способи за власним вибором, що визначено ст.33 Статуту ООН [10].

Грунтуючись на принципі справедливості, на міжнародній арені діють судові інституції. Сучасне застосування судового розгляду спору має розгалужену мережу. Ми знаємо, що суди існують для врегулювання спору, як на універсальному, так і регіональному рівні. Ми дійшли висновку, що історично так склалося, що спори поділяються на галузі, а саме: економічні, політичні, публічні, приватні, спортивні тощо. І залежно від того, який предмет спору виник, учасники звертаються до відповідної судової структури. Так само для розв'язання міжнародних суперечок застосовують трибунали, арбітражі, міжнародні суди та ін. Коли сторонами у спорі виступають суб'єкти міжнародного права, то передовсім потрібно обрати суд, відповідно до юрисдикції якого визначається підвідомчість того питання, з яким звертаються сторони.

Аналіз конвенційної практики останніх років свідчить про те, що закріплення в угодах права держав-учасників звертатися до арбітражного розгляду або до Міжнародного Суду ООН з питань їх тлумачення і застосування більше всього передбачено в нормах міжнародного права щодо захисту навколишнього середовища, морського права, міжнародного кримінального права, якщо застосування інших методів виявилось безуспішним.

Інше становище посідають судові установи, створені в рамках регіональних організацій. Перш за все слід зазначити механізм міжнародного контролю за Європейською конвенцією про права людини від 4.11.1950 р. Згідно зі ст. 19 Конвенції, з метою забезпечення дотримання зобов'язань, прийнятих на себе Сторонами, створюється Європейська Комісія з прав людини і Європейський Суд з прав людини. До жовтня 1994 р. лише держави-учасниці Конвенції і Комісія мали можливість передавати справи до Суду. 1 жовтня 1994 р статус окремих осіб у Суді істотно зміцнився після набуття чинності Протоколу № 9, який вніс поправки до Конвенції: до суб'єктів, які мають право передавати справи до Суду, були віднесені окремі особи, неурядові організації та група осіб [3, с.73-78].

Вирішальне значення для пожвавлення європейської системи права в галузі прав людини мав допуск до Суду приватних осіб. З 1953 по 1983 рр. до Комісії було передано лише 18 петицій від держав, тоді як приватних позовів – 10709.

Якщо порівняти завантаженість Європейського суду з прав людини та Міжнародного Суду ООН, то вражає той факт, що різниця в числі розглянутих справ пояснюється саме доступом приватних позивачів до європейської системи захисту прав людини. На відміну від роботи Міжнародного Суду, обсяг якої протягом 68 років залишається приблизно однаковим, сфера діяль-

ності Європейського суду з прав людини стрімко розширюється. У 60-х роках Європейський Суд виніс лише 10 рішень, у 70х– 26, 80-х – 169, за перші чотири роки нинішнього десятиліття – вже 243 [3, с.79], а станом на 31 грудня 2012 р. 20300 справ було в стані розгляду Судом [14]. Незважаючи на ефективну роботу Європейського суду, контрольний механізм Конвенції, зважаючи на переваженість, був підданий критиці.

Постало питання про створення єдиного органу, який спростив би використовувану процедуру з двох етапів, з метою уникнення дублювання, скорочення термінів розгляду. Прихильники ідеї злиття вважають, що це усуне глибинний дефект існуючого контрольного механізму. Оскільки новим єдиним органом стане Суд, то зміцнюється його незалежність і судові функції. На думку авторів названого коментаря Європейської конвенції, реформа була спрямована на перебудову системи з метою скорочення термінів Страсбурзького розгляду. Необхідний контрольний механізм, який міг би працювати ефективно і без надмірних витрат, а також підтримання авторитету в якості прецедентного права в майбутньому [3, с.121]. Протокол № 11 до Конвенції про захист прав людини, прийнятий 11.05.1994 р.; замінить раніше встановлений контрольний механізм на єдиний постійний Суд. На думку М.Л. Ентіна, на цей Суд очікують важкі випробування, пов'язані з тим, що співтовариства, які беруть участь у Конвенції, продовжують розширюватися, і воно поповнюється новими членами, демократія в яких наразі дуже нестійка. За висловленням М.Л. Ентіна, справа не в наростанні кількості заяв і щорічно розглянутих скарг, хоча воно свідчить про зростання авторитету контрольного механізму, надіях, які з ним пов'язують приватні особи, і інтересі, який до нього проявляє стан адвокатів. Перевагою створюваного Радою Європи механізму є те, що йому вдається запобігати повторенню виявлених ним порушень прав людини, змушуючи національні влади враховувати існуючі раніше підходи і вносити корективи і в національне законодавство, і в практику застосування [4, с.17-32].

Вивчаючи діяльність Міжнародного суду ООН не можна не зупинитися на участі України як повноцінного суб'єкта міжнародного права. Історія нам свідчить, що повага до держави була на рівні ООН і тому в першу чергу відзначимо, що було надано право саме представнику України бути суддею Міжнародного суду ООН. Визначного українського юриста В.М. Корецького, як визнаного вченого було обрано на XV сесії Генеральною Асамблеєю ООН і Радою Безпеки ООН членом Міжнародного суду ООН в Гаазі терміном на 9 років (1960–1970). Глибина й об'єктивність суджень з найскладніших питань міжнародного права, різноманітність і багатство знань, живий розум та інтелігентність зробили його особливо шанованим серед колег-суддів, які обрали його згодом віце-президентом Суду (1967–1970) [2, с.25].

Але не лише представництво у Міжнародному суді ООН є в історії України. Наша держава була стороною розгляду спору. Такий досвід дає змогу в подальшому реалізовувати право нас як суб'єкта відстоювати свої інтереси на міжнародній арені. Наприклад, анексія Криму, порушення кордону з Російською Федерацією тощо.

Висновки. Виходячи з того, що глобалізація – це процес зростаючого впливу різних факторів міжнародного значення: тісних економічних і політичних зв'язків, культурного та інформаційного обміну, на соціальну дійсність в окремих країнах, який потребує, у тому числі, і універсального підходу до судочинства. Це обумовлено тим, що у ході вирішення міжнародних спорів постає багато проблем, які неможливо оцінити й вивчити лише на національному рівні, не проаналізувавши міжнародні відносини між країнами. Нині формується система, заснована на глобальних процесах. За сучасних умов і в цьому випадку Міжнародний суд ООН відіграє головну роль у розв'язанні спорів між сторонами, та дає правові прецеденти, як джерела права на яких може ґрунтуватись і національно правова система, пов'язана з розв'язанням конфліктних ситуацій.

Головна ідея, покладена в основу міжнародного співробітництва в сфері міжнародної юстиції, полягає в тому, що багато проблем потребують обережно оцінити й вивчити на міжнародному та національному рівні держави, рівні окремої країни та її міжнародних відносин з іншими країнами і саму сутність спору формулювати з точки зору сучасного правового порядку, під яким маються на увазі рішення держав, націй, народів та транснаціональних компаній інших економічних утворень діючих в середовищах різних культур або різні ідеології.

По-перше, під *юрисдикцією* у вузькому сенсі цього слова ми розуміємо правомочності, надані на підставі закону компетентним державним або недержавним органам і здійснювані в установленому процесуальному або процедурному порядку, з розгляду правових питань, підвідомчих цьому органу, і закріплення своїх висновків у відповідних юридично обов'язкових актах. В широкому розумінні під міжнародною юрисдикцією ми вбачаємо її сутність, діяльність, ефективність.

В загальному сенсі *міжнародна судова юрисдикція* – судочинство, що ґрунтується на нормах та звичаях, які дають можливість суб'єкту міжнародного права вирішувати правові питання та юридичні спори, що були зафіксовані як юридичний факт. Такими чинниками, що лягли в основу поняття стали:

а) наявність юридичного факту, події, визначених фактом;
б) правоздатність та деліктоздатність, що бере участь;
в) наявність юридичних норм, які дають можливість визначити спір, віднесений до компетенції міжнародних судових структур, зокрема Міжнародного суду ООН;

г) встановлення процедур, які ґрунтуються на неупередженості, неупередженості, справедливості, совісті (відповідно до рішення комісії міжнародного права 1907 р. ст.15 Конвенції мирного вирішення спору) тощо.

По-друге, складність правового статусу сторони нам показує дуалізм ствердження щодо участі по розгляду спору між різними учасниками. З однієї сторони, будь-яка з держав, що визнали для себе юрисдикцію Міжнародного суду ООН обов'язковою з ряду правових питань, може подавати позов до Суду. З іншої, держави ж, що не визнали юрисдикцію Суду, не мають такого

права, навіть якщо іншою стороною спору виступає держава, що визнала юрисдикцію Суду та порушує права держави не визнавати Статут.

По-третє, починаючи з 70-х років минулого століття до нині в Організації Об'єднаних Націй відбулося чимало змін. Так, була реформована структура ООН, у 1998 р. реформована рада Опіки, як орган, що виконав свою функцію. У 2004 р. створена Рада з прав людини, на виконання нової редакції Біля про права людини, до якого увійшли 7 нормотворчих документів з введеним в дію контрольним механізмом тощо. Не дало основу мати і на проведення інших реформ. Але з іншого боку, дається взнаки не реформованість Ради Безпеки, що не дає можливості прийняти певні рішення стосовно врегулювання конфліктів, наприклад в Афганістані (5 постійних членів Ради з 15 має право вето). Так проблема властива й Міжнародному Суду, який налічує 15 постійних членів. Таким чином, представництво і спори зросли з 51 до 193 країн, а ефективність знизилася. На нашу думку, слід вдатися до розширення представництва суду за рахунок не представлених континентів Африки і Латинської Америки. Виходячи з цього пропонуємо зробити виборність до МС ООН суддів по континентам. Отже, на нашу думку, кількість членів суду слід збільшити з 15 до 30 – по 5 суддів із кожного континенту, що будуть вирішувати питання розгляду спорів на основному принципі міжнародної судової юрисдикції – справедливості при прийнятті рішення для кожної сторони.

По-четверте, спір України та Румунії про морську делімітацію в Чорному морі є показовим для розвитку міжнародного права. Вперше судом було застосовано трьохетапний процес поділу морської делімітації, як новацію по розгляду спору пов'язану з використанням Статуту Міжнародного суду ООН та регламенту. Такий підхід дав можливість розширення компетенції Суду і показав його неупередженість та досконалість розгляду справи щодо змін у самому процедурному діянні суду та окремих суддів.

Все це ще раз підтверджує, що міжнародний судовий орган як правовий інститут отримав необхідне обґрунтування і став дієвим засобом здійснення політики в сфері вирішення міжнародних спорів суверенними державами. Саме він з його повноваженнями став тією ланкою, яка дає підґрунтя для підтримання гуманного правопорядку і запобігає порушення його у світі. Водночас, слід зауважити, що на сьогодні ми маємо ускладнену процедуру, яка впливає на ступінь ефективності реалізації діяльності міжнародних судових органів, особливо Міжнародного суду ООН, в системі міжнародної судової юстиції, пов'язану з тим, що кожна держава керується нормами законодавства, що ускладнювало процедури розгляду суперечок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большая советская энциклопедия / Гл.ред. С.И. Вавилов: 2-е изд. В 50 т. – М. : Госуд. научн. изд-во «Большая советская энциклопедия» 1949 – 1957. – 414 с.

2. *Денисов В.Н.* Корецький Володимир Михайлович // Антологія української юридичної думки. – Т. 8. Міжнародне право / Упорядники В.Н. Денисов, К.О. Савчук; відп. редактор В. Н. Денисов. – К., 2004. – С. 515

3. *Дженис М., Рей Ричард, Брэдлі Ентони.* Европейское право в области прав человека. – М., 2013. – 121с.
4. *Энтин М.Л.* Международные гарантии прав человека. Практика Совета Европы. – М. : Междунар. отношения, 1997. – 240 с.
5. Короткий словник іноземних слів. – М., 1952. – С.472
6. Малая Советская энциклопедия / Гл. ред. Б.А.Введенский. Т.10. – М. : Госуд. научн. изд-во «Советская энциклопедия», 1932. – С.1274.
7. *Осипов Ю.К.* Подведомственность юридических дел: [учеб. пособ.] / Ю.К. Осипов. – Свердловск, 1973. – 120 с.
8. *Полянский Н.Н.* Международный суд / Н.Н. Полянский. – М., 1951. – 236.
9. *Протопопов А.С.* СССР, Лига Наций и ООН / А.С. Протопопов. – ГОРОД «МЫСЛЬ». – 1968. – 167 с.
10. Статут ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010/page
11. Юридична енциклопедія / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Вид. «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. – 766 с.
12. *Barbeyrac.* Histoire de Anciens traites, 1739.I. – Art. 107. – P. 86.
13. *Bentham J.* Essay 1. Objects of International Law // J. Bentham. The Principles of International Law. [Electronic resource] // Jeremy's Labyrinth: A Bentham Hypertext. Mode of access: <http://www.laits.utexas.edu/poltheory/bentham/pil/pil.e01.html>
14. European court of human rights: Analysis of statistics 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2012_ENG.pdf
15. *Fitzmaurice G.* The Law and Procedure of the International Court of Justice. Vol. 2. Cambridge University Press, 1995. – P. 437.
16. Treaty between Romania and Ukraine on the Romanian – Ukrainian State Border Regime, Collaboration and Mutual Assistance on Border Matters of 17 June 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.icj-cij.org/docket/files/132/1697.pdf>, Annex 3). Ст.1 Договору 2003 р.

Терещенко О. В. Актуальні питання міжнародного правосуддя

У статті розглянуто питання міжнародних відносин, що зумовлюють виникнення актуальних проблем міжнародного правосуддя. Визначено сутність та зміст поняття «міжнародна судова юрисдикція». Проаналізовано актуальні питання міжнародного правосуддя та наведено рекомендації щодо перспектив подальшого врегулювання останніх, зокрема, зробити виборність до Міжнародного Суду ООН суддів по континентам.

Ключові слова: міжнародна судова юстиція, міжнародні відносини, Міжнародний суд ООН, міжнародне правосуддя, співпраця держав, судові органи.

Терещенко О. В. Актуальные вопросы международного правосудия

В статье рассмотрены вопросы международных отношений, обуславливающих возникновение актуальных проблем международного правосудия. Определены сущность и содержание понятия «международная судебная юрисдикция». Проанализированы актуальные вопросы международного правосудия и приведены рекомендации относительно перспектив дальнейшего урегулирования последних, в частности, сделать выборность в Международный Суд ООН судей по континентам.

Ключевые слова: международная судебная юстиция, международные отношения, Международный суд ООН, международное правосудие, сотрудничество государств, судебные органы.

Tereshchenko O. Topical issues of international justice

The article deals with issues of international relations that contribute to the emergence of topical issues of international justice. Submitted nature and content of "international jurisdiction." Analyzed current issues of international justice and given recommendations for the prospects of their further settlement, in particular, to make the election of judges to the International Court of United Nations by continent.

Key words: international judicial justice, international relations, International Court of United Nations, international justice, the cooperation of States, the judicial authorities.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2015.